

KUIDAS ÜHISKONNA MITMEKEELSUSSESSE SUHTUTAKSE?

Ühiskonna keelelist mitmekesisust mõjutavad **keelehierarhiad**: mis keelte oskust peetakse oluliseks ja prestiižseks, mis keeli õpetatakse harridussüsteemis ning mis keeli kasutatakse muudes avaliku elu valdkondades.

- Keelehierarhiate tipus on enamasti võimukeeled, näiteks inglise keel *lingua franca*’na või eesti kirjakeel riigi normikeelena.
- Teise otsa kipuvad jääma standardiseerimata, väheste inimeste kasutatud või madalama staatusega keelekujud.
- Teaduslikust vaatest ei tulene keelte väärtus sellistest hierarhiatest.

Ühiskonnas levivad keelehierarhiad aitab tasakaalustada **keeleteadlikkus** ehk arusaam sellest, kuidas tänane keeleline olukord on tekkinud võimuhete tulemusel.

Läbi aegade on suhtumine keelesse mitmekesisusse olnud erinev: kord on seda taunitud, teinekord sallitud või isegi edendatud. Arvestades, et mitmekeelsus on inimühiskonna loomulik ja loov osa, pole vajadust keeleoskuse kirjeldamiseks kasutada halvustavaid mõisteid nagu **poolkeelsus** või **segakeelsus**.

Tänaste teadmiste põhjal võiks keeleoskusesse suhtuda kui **ressurssi**, millele on võimalik juurde ehitada, mitte kui puudujääki, mis tuleks kõrvaldada ja ümber teha.

Üksteise mittemõistmist ei tasu keelelise mitmekesisuse tõttu karta, sest ühiskonnaliikmete omavaheline arusaamine ei ole vaid keeleline ning pealegi toetab keelte oskamine üksteise mõistmist ja rikastab elukogemust.

Tartu ülikooli mitmekeelsuse keskus
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut
Jakobi 2, Tartu • mitmekeelsus@ut.ee

<https://mitmekeelsus.ut.ee/>

Voldiku teksti kirjutas:
Kerttu Rozenvalde

Voldiku illustreeris ja kujundas: **Tuulike Kivestu**

TÜ mitmekeelsuse keskus kuulub rahvusvahelisse võrgustikku Bilingualism Matters.
Vt lisainfot: <https://bilingualism-matters.org>

MITMEKEELSUS ÜHISKONNAS

1632

TARTU ÜLIKOOL
mitmekeelsuse keskus

MIS ON MITMEKEELSUS ÜHISKONNAS?

Keeleline mitmekesisus on omane nii inimestele kui inimühiskonnale. Kas olete tähele pannud, et iga inimese keel on omamoodi? Inimese keeles peegeldub tema elulugu: pere, sõbrad-tuttavad, koolid, huvitegevused, töökohad. Igaühe keeleoskus on dünaamiline ja muutub elu jooksul.

Keelelise mitmekesisuse kujunemist, püsimist ja muutumist on mõjutanud **geograafilised** tegurid. Raskesti läbitavad looduslikud olud, näiteks mäed, on soodustanud keelelist eristumist. Sellised piirkonnad on nt Kaukaasias ja Uus-Guineas, kus väikesel maa-alal räägitakse füüsilise eraldatuse tõttu palju eri keeli. Seevastu jõgesid on kasutatud ühendusteedena: neid mööda rännati, nende ääres kaubeldi ja need võimaldasid suhtlust. Nii kõneldakse nt Amazonase jõgikonnas palju erinevaid keeli, millel on pikaajalise kontakti tõttu ka ühiseid jooni.

Lisaks mõjutavad keelelist mitmekesisust ka **sotsiopolitiilised, majanduslikud ja demograafilised tegurid**, nagu piirid ja ränne. Range piirirežiimi puhul takistavad piirid keelelist kontakti isegi lähestikku elavate inimeste vahel. Seal, kus piirid on suletud, kipuvad keeled rohkem lahknema. Avatud piiride puhul aga suureneb läbikäimine ja seetõttu ka mitmekeelsus.

Keeleteadlased eristavad **inimese ja ühiskonna mitmekeelsust**. Inimese mitmekeelsusest võib lugeda voldikutest „Mitmekeelne inimene“ ja „Mitmekeelne laps“. Ühiskond võib olla mitmekeelne, kuna:

- seal elavad eri keelekogukonnad või
- hoopis seetõttu, et üks keelekogukond tarvitab mitut keelt.

Nt Šveitsis elavad saksa, prantsuse, itaalia ja retoromaani keelte kõnelejad enamasti eri kantonites ega puutu tihedasti kokku. Seevastu Eesti roma või võru keele kõnelejad või Soome me rootslaste kogukonnas on mitmekeelsus norm.

Teatud keelevariante rühmitatakse kokku üldnimetuste alla, nagu **keel** ja **murre**. Keeleteadlane Max Weinreich on märkinud, et keel on murre, millel on sõjavägi ja laevastik, rõhutades **võimusuhte** olulisust keelte määratlemisel ja kokku lugemisel. Sedasi vaadatuna on keel sotsiokultuuriline nähtus ja keelte eristamine tinglik kokkulepe.

Kõnelejate kontaktid viivad endiselt uute keelevariantide tekkimiseni. Nt üle maailma levinud inglise keel kõlab Indias hoopis teisiti kui Iirimaa.

Keel võib olla **suuline** või **viibeldud** ning sellele võib olla, aga ei pea olema loodud ka **kirjakeel**. Kirjakeeled on vajalikud riikide toimimist tagavate

tekstide (nt seaduste) kirjanekuks. Teatud oludes on kirjakeeli ülistatud ideaalseimateks keelevariantideks, aga sellele pole keeleteaduslikku alust.

KEEL JA RIIGIVÕIM

Riik võib olla ametlikult ükskeelne või mitmekeelne.

● Eesti Vabariigi põhiseadus kuulutab Eesti ain-saks **riigikeeleks** eesti keele, kuid tunnistab ka eesti viipekeelt ja võimaldab toetust eesti keele piirkondlikele erikujudele.

● Eesti keeleseaduse järgi tuleb riigikeeles pakku-da avalikke teenuseid, nagu arstiabi, kooliharidust ja kohtupidamist. Samuti tagab keeleseadus eesti kirjakeele arendamise ja kasutamise teatud valdkondades.

● Eesti keele staatust tõstab ja kasutusvõimalusi laiendab ka see, et see on üks Euroopa Liidu 24 ametlikust keelest.

● Seevastu Soomel on kaks ametlikku keelt, Šveitsil neli ja Lõuna-Aafrika Vabariigil 12.

Kuigi riik võib olla kuulutanud teatud keele(d) enda riigikeel(te)eks, ei tähenda see sugugi, et argielus vaid seda keelt kasutatakse.

Riigi territooriumil võivad ammuilma elada

● põlisrahvad, kelle keeli nimetatakse **põlis-keelteks** (nt liivi keel Lätis) või **piirkondlikeks keelteks** (nt võru keel Eestis),

● sisserändajad, kelle keelte puhul võidakse kasutada mõisteid nagu **vähemuskeeled** ja **sisserändajate keeled**.

● Samuti võidakse tarvitada rahvusvaheliselt kasutusel olevaid keeli, mida vahel nimetatakse **lingua francadeks**, näiteks inglise keelt.